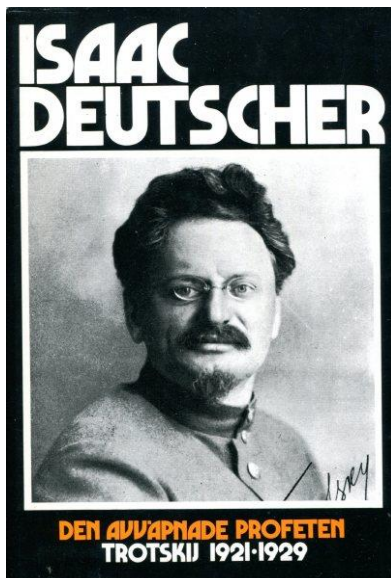

Pierre Frank

Recension av Deutschers ”Den avväpnade profeten”

[Ur *Fourth International*, september 1959. Här översatt från versionen på Marxist Internet Archive. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Vi kan mycket varmt rekommendera våra läsare detta andra band av Isaac Deutschers Trotskij-biografi, som just har börjat säljas. Precis som i det första bandet – som handlade om de föregående åren – återfinner vi här samma faktarikedom, som vittnar om ett mycket grundligt forskningsarbete från många källor. Det vi har rätt att förvänta av en historiker är att han förstår och visar hur händelserna hänger samman, deras inre logik, och – när det handlar om en biografi om en person som Trotskij, som var placerad i centrum för enorma politiska strider – belyser den plats, roll och syfte som den studerade personen hade. Ur denna synvinkel har Deutscher, utan att på minsta sätt hänge sig åt urskuldande, skrivit en mycket gedigen bok.

Förvisso har de fem år som har gått mellan Trotskijbiografins första och andra band varit fyllda av händelser som på ett kraftfullt sätt har gynnat en bättre förståelse av åren av stora och ytterst dödliga skador på bolsjevikpartiet. Oavsett hur begränsad avstaliniseringen må vara idag, så kan den inte undgå att kasta ett mycket skarpt ljus på åren av stalinisering av Sovjetunionen. I sitt förord förklarar Deutscher detta ingående, och förklarar på samma gång varför Stalins epigoner efter att ha tagit två steg framåt tar ett steg tillbaka, och varför de också försöker trola bort Trotskijs spöke. På följande rader i sitt förord visar han också hur hopplöst detta sistnämnda försök är:

Det som Sovjetunionen och kommunismen kan överta av stalinismen är huvudsakligen dess praktiska resultat. I andra avseenden, såsom ifråga om regeringsmetoder och politiskt handlande, idéer och 'moraliskt klimat' är stalinepokens arv mer än tomt och ju snabbare man blir av med det, desto bättre. Men just i dessa avseenden har Trotskij fortfarande mycket att ge, och den politiska utvecklingen kan knappast passera honom utan att införliva allt som är vitalt i hans tänkande och tillämpa det på en verklighet som är långt mer avancerad, skiftande och sammansatt än den han kände.¹

Dessa rader knyter det förflutna till nuet och framtiden. Men Deutschers bok är inte mer ett politiskt verk än den är ett urskuldande verk: det är en historikers verk, men en historiker som behandlar frågor från det förflutna som har kvar en brännande tidlöshet. Och en av bokens mest värdefulla sidor är att historien blottas och uppvisas i den på ett så sammanhållet sätt att läsaren inte kan undgå

¹ Deutscher, Den avväpnade profeten, på marxistarkiv.se, s 3.

att dra slutsatser om nutida händelser.

För de flesta läsare kommer den historiska berättelsen att vara en uppenbarelse, ty sedan 1930 har det samlats så mycket lögner om detta förflutna att – med undantag för en liten minoritet som kunde bli bekanta med sanningen i pamfletter som trycktes i mycket små upplagor – även de som långt ifrån trodde på de stalinistiska lögnerna, knappast kunde ha en riktig uppfattning om vad som hände. Till och med för de som kände till sanningen och så att säga verkligen levde dessa år – jag talar om de kommunistiska kämpar utanför Sovjetunionen, som från och med denna period hade nära kontakter med Sovjetunionens bolsjevik-leninister – kommer denna bok att göra mer än bara påminna dem om en historia som de redan känner till. Den kommer också att göra det möjligt för dem att undersöka den på nytt, å ena sidan på ett mer fullständigt sätt (ty under den perioden kom bara fragmentarisk information fram), och å den andra göra det på lite avstånd så att de på ett bättre sätt kan se hur händelserna hängde ihop.

Bokens första kapitel, med titeln *Makten och drömmen*, ger en bild av Sovjetunionen omedelbart efter inbördeskrigets slut, av rubbningarna av ekonomin och hur utomordentligt nedslaget proletariatet var. Detta kapitel ger också en uppfattning om de problem som sovjetledarna stod inför, och hur speciellt Lenin och Trotskij reagerade. Idag kan ingen betvivla att Lenin och Trotskij förberedde sig för att leda en kamp mot den framväxande byråkratin. Deutscher erinrar om detta med alla bevis tillgängliga, de som Trotskij tillhandahöll och de som Chrusjtjov och andra har försett oss med sedan den tjugonde kongressen, och som på alla punkter bekräftar de dokument som Trotskij hade publicerat omkring 30 år tidigare. Men Deutscher driver sin forskning längre. Han visar att Trotskij var den förste som blev medveten om det förfall som ägde rum bland partiets och statens toppar, och att Lenin, som var upptagen med de dagliga uppgifterna och var angelägen om att bevara ledarskapets sammanhållning, under en period ännu inte hade bedömt det existerande fenomenet på rätt sätt, och gick emot flera av Trotskijs förslag i politbyrå. Sedan visar han hur Lenin, när han blir medveten om hur allvarlig den byråkratiska faran var, genomförde en sväng och beslutade sig för att leda en bestämd och obeveklig kamp: "... han använde det sista unset av sin styrka till att rikta ett dräpande slag mot den övercentraliserade maktmaskinen. Han gjorde sig till tolk för revolutionens egna målsättningar utifrån en djup, opartisk och ångerfylld hängivelse. Och när han äntligen, i dödens närhet, gick till verket, för att med glödande sinne befria revolutionen från dess tunga påhäng, var det i Trotskij han sökte sin allierade."²

Ett annat kapitel av största intresse är det med titeln *Icke allenast av politik* – som ägnas åt Trotskijs ståndpunkt i kulturella frågor. I detta kapitel går det att bedöma hur mycket byråkratin vanställde marxismen i dessa frågor, och hur många intellektuella blev så förvirrade av den materiella makt som stod till byråkratins förfogande att de svalde ett grovt och osmältbart hopkok som inte kunde stå för sig själv på det teoretiska planet. Vi vill hoppas att dessa sidor kommer att hjälpa många intellektuella som något sent brutit med stalinismen att hitta tillbaka till marxismens verkliga väg.

Vi vill inte i detalj gå igenom varenda kapitel i en bok som kommer att ge lärdomar till sina läsare och få dem att reflektera. Men vi skulle vilja säga några ord om vissa frågor som tas upp i boken, och där det enligt vår uppfattning fortfarande finns mycket kvar att säga.

Vid flera tillfällen nämner Deutscher Trotskijs tvekan att inleda kampen eller fortsätta den. Han betonar Trotskijs tystnad om demokratiproblemen och partiregimen vid den tolfte kongressen, hans tystnad vid den fjortonde kongressen när trojkan hade splittrats och det var en konflikt mellan Stalin å ena sidan och Zinovjev och Kamenev å den andra. Och han försöker förklara det, i synnerhet som han i det första bandet hade betonat Trotskijs djärvhet 1917. En punkt han tar upp är förhållandena mellan Trotskij och bolsjevikpartiets gamla garde: han säger att Trotskij var "statsman men inte partiman". Det är delvis sant, och det finns ingen tvekan om att det var en faktor, speciellt i början.

² *Ibid*, s 47.

Men 1926-1927 stod – som Deutscher själv konstaterar – majoriteten av det gamla gardet i opposition mot Stalin-Bucharins ledarskap, och de hade samlats bakom Trotskij och Zinovjev eftersom de politiska frågorna var den avgörande faktorn. Om ett stort antal av dem senare kapitulerade, så var det antingen på grund av politiska meningsmotsättningar eller på grund av utmattning. Deutscher anger att det viktigaste skälet till Trotskij's inställning var att han intog sin ståndpunkt inom ramen för de styrkeförhållandena som existerade på den perioden:

Han placerade sin egen person och sitt eget handlande inom ramen för de samhällskrafter som bestämde händelsernas gång. Han såg sin egen roll som underordnad dessa krafter, och hans målsättning, återupplivandet av den proletära demokratin, var det som dikterade valet av handlingsmetod.³

Det skulle förtjäna att utvecklas betydligt. Av alla sovjetiska bolsjeviker som levde dessa år, var Trotskij otvivelaktigt den som förstod verkligheten bäst och var mest framsynt. Under lång tid ledde han nu inte kampen mot den kvävande byråkratiska makten, utan mot ett återupprättande av kapitalismen. I ett samtal för några månader sedan tog en ung kader i en ”folkdemokrati” upp detta som ett ”misstag” av Trotskij, ty faran för ett återupprättande av kapitalismen visade sig inte existera. Vi tycker inte att det var ett misstag. För det första gör inte marxismen anspråk på att vara astrologi. Det man kan kräva av den är för det första en riktig analys av de existerande samhällskrafterna. Vad gäller styrkeförhållandena mellan dem, så är de svårare att mäta. Och speciellt i det nuvarande fallet vore inget mer felaktigt än att härleda styrkeförhållandena i Sovjetunionen och världen för nästan 40 år sedan ur – vad sputnikar visar idag. För första gången uppträdde byråkratifenomenet i en arbetarstat, och möjligheten av en regim av stalinistisk typ var svår att tänka sig på förhand. Men framförallt var under dessa år möjligheten av ett kapitalistiskt återupprättande inte alls bara ett resultat av Trotskij's fantasi. Om ett inbördeskrig skulle bryta ut så skulle de prokapitalistiska krafterna, som under denna period fortfarande var många, snabbt och kraftfullt komma ut i det öppna. Det är på grund av att Trotskij, mer än något annat, hade gjort en skarpsinnig bedömning av farorna i denna situation, som han under kampen mot byråkratin hade en ytterst försiktig inställning som verkar stå i motsättning till den djärvhet som han visade under revolutionen och inbördeskriget.

Bland de element som vägde in i hans beslut fanns också en ytterst komplicerad fråga som var en stötesten för en stor del av de bolsjevikiska kadrer som deltog i Vänsteroppositionen 1926-1927. Och på denna punkt har Deutscher's tänkande enligt vår uppfattning, även om det har utvecklats jämfört med tänkandet i det första bandet, inte lyckats bli tillfredsställande klart. Det är känt att Deutscher framhåller ”substitutionismen”, en tanke som Trotskij uttryckte 1903 när han kämpade mot Lenin, men som han aldrig tog upp igen efter 1917. ”Substitutionism” antogs vara att partiet gjorde sig själv till ersättare för klassen, tänkte och beslöt åt den och till och med agerade eller tvingade den att så att säga handla trots sig själv. Efter inbördeskriget var den sovjetiska arbetarklassen utmattad i en omfattning som den aldrig hade upplevt tidigare. Sedan gjorde partiet sig själv till ersättare för klassen, och det skulle vara stalinismen – en bolsjevism som nationellt och internationellt var isolerad från arbetarklassen. Vi kan medge att Deutscher's tänkande är mer nyanserat än detta, och mer nyanserat i band två än på de sista sidorna i band ett och i andra verk som han har skrivit. Men denna tanke är ganska utbredd i en form som saknar nyanseringar.

För många medlemmar av det gamla gardet var partiet fortfarande partiet, och det fick dem att kapitulera för att de inte såg några framtidsutsikter för ett återupplivande av den sovjetiska och internationella arbetarrörelsen. På 1920-talet var det svårt att avgöra i vilken mån partiet fortfarande var bolsjevikpartiet, och i vilken mån det hade förstörts av sovjetbyråkratin. Det pågick en process, en kamp: från att vara proletariatets verktyg tenderade partiet att bli verktyg för ett skikt som hade uppstått ur proletariatet och dess revolution, ett skikt vars speciella intressen ur historisk synvinkel var skilt från och motsatt proletariatets intressen. Bolsjevikpartiet ”ersatte” inte arbetarklassen under stalinismen. Ett ledande parti, till och med ett ledande koteri, kan inte ersätta ett samhällsskikt. De

³ *Ibid*, s 97.

är alltid ett uttryck för det, även om detta i vissa fall inte framstår lika tydligt som i Sovjetunionen. Bolsjevikpartiet blev ett verktyg för ett annat samhällsskikt än proletariatet. Kommunistpartiets form förblev den samma, men innehållet hade förändrats fullständigt – inte bara på ett ideologiskt plan, utan också ett mänskligt plan: det var inte bara Vänsteroppositionen som krossades fysiskt, inte bara Högeroppositionen, utan också (som Chrusjtjov nämnde vid tjugonde kongressen) de flesta av ”vinnarna”, det vill säga de andra rangens medlemmar som hade säkerställt segern för Stalins ledarskap. Man kan invända att avstaliniseringen började i Sovjetunionens kommunistparti. Men eftersom detta parti är det enda politiska forumet, så var det under nuvarande förhållanden oundvikligt att de första tecknen på politisk förnyelse måste visa sig där. Men om byråkraterna och termidoreanerna hade allt intresse av att använda bolsjevikpartiets form för sina egna syften, och vid den tidpunkten utnyttja dess auktoritet för att desto bättre kunna genomföra en antibolsjevikisk politik, så är vi djupt övertygade om att sovjetsamhällets nya förtrupp, vid en viss tidpunkt under sin utveckling – på ett annat sätt, även vad gäller organisatorisk form – kommer att gå mot det som i många år nu bara har varit ett verktyg för att förtrycka de sovjetiska arbetarna.

Deutschers slutar med Trotskijs landsförvisning från Sovjetunionen. Ett nytt kapitel inleddes i Trotskijs liv – det sista kapitlet, också det fyllt av stora händelser. Låt oss hoppas att vi kan läsa slutet på Trotskijbiografien med lika mycket välbehag som det nuvarande bandet. Och låt oss avsluta denna hastigt nedtecknade recension av band två genom att citera de rader med vilka författaren gör sin bedömning av Trotskij:

Mycket få människor i historien har befunnit sig i en sådan triumferande harmoni med sin tid som Trotskij 1917 och därefter, och därför var det inte på grund av något slags inneboende främlingskap för sin generations realiteter som han kom i konflikt med sin tid. Det var banbrytarens karaktär och temperament som drev honom dithän. 1905 förebådade han 1917 och sovjeterna. 1917 stod han ingen efter som ledare för sovjeterna. Han var en talesman för planekonomi och industrialisering sedan det tidiga tjugotalet. Och han skulle förbli en stor om än inte felfri förkunnare av ett framtida återuppvaknande av de revolutionära folken (– en fingervisning om detta politiska återuppvaknande var kravet på ett överskridande av stalinismen som grep Sovjetunionen mellan åren 1953 och 1956. Den var ännu svag men dock otvetydig). Han kämpade ”mot historien” i namn av historien själv. Och mot den bestående verkligheten, som alltför ofta var en verklighet av förtryck, höll han fram en bättre, en frigjord verklighet som en dag skulle bli möjlighet.⁴

Lästips

George Breitman: [Om Deutschers Trotskij-biografi](#)

Joseph Hansen och George Breitman: [Meningsutbyte om Deutschers Trotskij-biografi](#).

Tony Cliff: [Om Trotskij-biografier](#)

⁴ *Ibid*, s 273-274.